

հաճ է . անխոնջ կ'աշխատի . յուսալիւր
կը յարատեւէ տարիներով և դարե-
րով , մինչեւ որ իւր մտաց երկունքը
կ'սղմուորի և իբրեւ կատարեալ ինչ
ծնանի :

ԿԵՆՍՍ.ԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՇԻԼԼԵՐԻ

(Շարունակութիւն . տես թիւ 10.)

Ամեն ազգաց մէջ թատերական
տրուեստը աստիճանաբար բարձրա-
ցած է , և եթէ գերմանական թատ-
րոնը՝ թատերագրութեան պատմու-
թեան մէջ կտրու մը գրաւող ամեն
թատրոններէն աւելի անազան կա-
տարեւագործեցաւ , սորա նպատճառը
իւր անկանոն սիղջնաւորութեանց թը-
ւականը ուրիշ երկիրներէն աւելի ուշ
սկսիլն չ'է : Հան Ռօզենպիլիւթ Նիւ-
րէմպերցիյն 1430 ին գերմանական ա-
ռաջին գուսաներգութեամբ իւր ծը-
ննդեան քաղաքը պատկեց : Հան Սաքս (1)
եւ Այրէ (2) Նիւրիմպերցիյք 'ի մօտոյ
Ռօզենպիլիւթի յաջորդեցին : Սաքս՝ Ժու-
տելլի (3) բեղմնաւորութիւնն ունէր ,
բաղմութիւ ողբերգութիւններ , կա-
տակերգութիւններ և բարեկենդանի
փոքրիկ խնդկատակութիւններ թու-

ղուց , որոնք բարոյականութիւններէն
և խորհուրդներէն աւելի չեն արժեք :

Բայց 1777 դարուն սկիզբը , յորում՝
Անկլիոյ թատրոնը արդէն իւր անմահ
Շէքսպիրի (4) գլուխ — դործոյնները կը
վայելէր , յորում Սպանիոյ ամենէն
կանխահաս և բեղմնաւոր թատրոնը
արդէն կը պանծար Սէրվանդէան (2)
արտադրած լինելուն համար եւ սնա-
պարծութեամբ Լորէ տը Վէկաի (3)
2200 կատակերգութիւնները և նորա
յաջորդ Գալտերոնի (4) բեղմնաւորու-
թիւնը կը թուարկէր , յորում Ֆրան-

(1) Ուելլըմ Շէքսպիր , անկլիական ամենամեծ թա-
տերագիրը , ծնու 1564 ին 'ի Մորադֆոր բրդե-
վաճառէ մը երկրորդաց անդամութենէն բռնա-
դատեցաւ 'ի Լոնտոն ազատականի , ուր ուրիշ մի-
ջոց չը գտնէլով՝ որովց կատակերգակ լինիլ : Իւր
առաջին փորձերը նուազ ազդեցութիւն ըրին ,
բայց Ռոմէօ և Յիւլիէթ իւր գրողիտական համբաւն
սկզբնաւորեց : Նա գրեթէ 1610 ին թատրոնէն քա-
շուեցաւ մեծագոյն ճիւղութեամբ : Իւր բազմա-
թիւ երկարութեանց մէջ նշանաւոր են Օթլօ ,
Համլէթ , Մաքբէթ , Համլէթ Դ . Մահ Ռիւար Գ . Ի . Ռա-
գաւորն Լէար , Փոլոնիյն , Ամարն գիւլէրոյ հէ երաւը և
Վէնէտիս ձառառիտը :

(2) Միքայէլ տը Սէրվանդէս Ստալէտրա , Սպա-
նիացի հռչակաւոր դրագետը և Տօն Քիշոզգի հե-
ղինակը , ծնու 1547 ին յԱլգալա Հենարէսի . որ
Հին-Գառալի կը վերաբերի , և մեռաւ 1616 ին 'ի
Մատրիտ հիւանդութեանց եւ թշուառութեանց
ներքեւ ծանրաբեռնեալ :

(3) Լորէ տը Վէկա Սպանիացի բանաստեղծը
ծնու 1562 ին 'ի Մատրիտ , իւր երկրորդ կնոջ մա-
հէն յետոյ և կեղեցական վիճակն ընդունեց : Գրեթէ
2200 կատակերգութիւններ , յաշիւալ երաժշտի-
քանաստեղծութիւն մը , վէպեր , և այլն թողուց :

(4) Գալտերոն տը լա Պերգա , ծնու 1601 Յուն-
վար 1 ին 'ի Պարիսի և մեռաւ 1681 ին , իւր թա-
տերական առաջին գործը շրթքառասանամայ հա-
սակին մէջ յարկեց , յորմէ յետոյ 1490 կատակեր-
գութիւններ ևս հեղինակեց , որոց ամենը մինչեւ
մեզ հասած չեն : Սա սպանիական տեսարանը զը-
րեթէ քառասուն տարւոյ առաջ միջոցին ճոխացոյց ,
ըստ որում 1652 ին Սկեղեցւոյ Նու իրեց իւր անձը :
Սակայն պէտք է գիտե՛լ որ Սպանիոյ մէջ թատե-
րական արուեստը ինչ արագութեամբ որ զարգա-
ցած էր . նոյն արագութեամբ ևս մարեցաւ , մէկ
դարու առաջ միջոցին ծնու , զարգացաւ և մեռաւ :

(1) Հան Սաքս ծնու 1494 ին և մեռաւ 1576 ին .
իւր գործերն իրենց պարզութեամբն ու բարուց
ճշգրիտ նկարագրութեամբն նշանաւոր են :

(2) Այրէ (Յակովբ) Ժ27 դարու նշանաւոր թա-
տերագիր բանաստեղծներէն մին է . պարզ և յըս-
տակ ոճ մ' ունի :

(3) Ժառէլ (Էդիէն) տէր Լիմուտէնի և ողբեր-
գակ , ծնու 'ի Փարիզ 1552 ին և մեռաւ 1575 ին :
Նա զառաջինն թողուց Բարոյախոնութիւնէն ու խոր-
հուրդները եւ նախնեաց նմանողութեամբ հին սղ-
բերգութիւնը տեսարան մտցուց :

սիրոյ տեսարանը Սիբը եւ Մանգէօրը
կը վայելէր. Գերմանիոյ Թատրոնը տա-
կաւին Սաքսի գործոց չափ տաղ-
տուկ խեցքեկ գուսաներգութիւններ
ունէր միայն : Գրեթէ այս դարուն
կէսին միայն՝ Գերմանիոյ մէկ մասին
մէջ գուսանաց քանի մը յոռի խումբեր
տարածուեցան . որոնք Անգրէաս Կը-
րիֆլենց գիտնականին Սպանիերենէ ,
Հոլանտերենէ և Իտալերենէ թարգ-
մանած այլ և այլ կատակերգութիւն-
ները կը ներկայացնէին . բայց դեռ և
սչ մի ազգային փոքր ինչ նշանաւոր
երկասիրութիւն ներկայացուելու ար-
ժանաւորութիւն ունեցած չ'էր : Կը-
րիֆլենցի սկզբնական գործերն ան-
սպառնաճ էին և Լոհանսգէնի ողբեր-
գութիւնները այնչափ երկայն , որոց
ներկայացումն անկարելի էր :

1650 ին Ֆրանսական գուսաներ-
գութեան մը առաջին թարգմանու-
թիւնն երեւեցաւ , այն է Սիբ Գը-
նէյը և 1669 ին Լէյքցիկի վարժարանին
մէջ Բոլէօֆֆի թարգմանութիւնն ներ-
կայացուցին :

177 դարուն վերջը և նոյն իսկ 187
դարու առաջին կէսին Գերմանիոյ թա-
տերական արուեստին վիճակը այնչափ
խղճուի էր , որչափ գրականութեան
միւս ճիւղերունը , բանաստեղծութիւնը ,
որ անդ , ինչպէս նաև բոլոր օտար եր-
կիրներու մէջ , քաղաքացւոյ դասուն
մէջ ծնունդ առած էր , այնուհետեւ
գժբաղդաբար գիտնոց քով ապաստա-
նած էր . գժբաղդաբար կ'ըսեմք , որով
հետեւ Կրիֆլենց և Կոդչէգ ⁽¹⁾ գիտու-
թեամբ , իմաստասիրութեամբ և ու-
նայնասիրութեամբ վերացած , կատա-
րեւապէս գերմանական լեզուին ան-

տեղիակ էին , որ այնուսկիւնացի եւ
գիտնոց մէջ խիստ նուազ մշակուած
էր :

Թափառաշրջիկ խեղկատակները
եւ լարախիլի կոյտները տակաւին
Գերմանիոյ մէջ ճանչցուած միակ
գուսաններն ու թատրոններն էին ,
Անդ ներկայացուած գործերը մե-
ծաւ մասամբ հատակոտոր տեսա-
րաններ էին եւ յանդատրաստից ըս-
ուած ծաղրալից երգեր . ուր Արլըգէն
(Միմս) ⁽¹⁾ առանձնաշնորհութիւն ըս-
տացաւ իւր ծաղրաշարժ և ողբերգու-
թեան լեզուին անսպառնաճ խեղկա-
տակութիւնները խառնել . բայց եւ
այնպէս այս գործերը Քալապիլիսիան և
Դի-յաշնիան Ռեծ Խաբէրգո-Լի-նէ պերճ
վերնագրով զարդարուած էին :

Վերջապէս Կոդչէգ , որ իւր նման
բանաստեղծ կնոջն ընկերութեամբ ,
Ռասինի ⁽²⁾ , Գորնէյլի ⁽³⁾ և Մոլիերի ⁽⁴⁾
վսեմ տաղաչափութիւնները յոռի ու-
տանաւորներով Գերմաներենի շրջած
էր , Արլըգէնը տեսարանէն արտաք-

(1) Արլըգէն , ծաղրածու գուսան Նախկին ի-
տալական կատակերգութեան , որ միջնախաղաց
ժամանակ իւր միմսութիւններով և խեղկատակու-
թիւններով հանգիստականները կը զուարճացնէր :
Այնուհետեւ սովորութիւն եղաւ միմսներն Ար-
լըգէն կոչել :

(2) Ժան Ռասին հռչակաւոր ողբերգակ բանաս-
տեղծը , Ֆրանսիոյ տեսարանաց ամենամեծ փառաց
մին . ծնաւ 1639 Սեպ . 21 ին 'ի Ֆէրգէ-Միլոն ,
Պրի փորթիկ քաղաքին մէջ և մեռաւ 1699 Ապրիլ
22 ին :

(3) Պետրոս Գորնէյլ , որ մեծն Գորնէյլ մական-
նունեցաւ , ծնաւ 'ի Ռուան 1606 ին եւ մեռաւ
1684 ին , իւր Սիբ գեղեցիկ ողբերգութիւնը ընդ-
հանրական աւելն մը զարկաց . բայց եւ Նախանձ
հրաւիրեց . 'Բիշլեէօ' բանաստեղծին փառաց նա-
խանձելով՝ ուղեց այս գործը Ազատեմիայի միջ-
ցաւ դատապարտել . Գորնէյլ իւր վերժը լուծեց
նոր դուխ-գործոցներ երկասիրելով և իւր ողբեր-
գութեանց յաջողութիւնը քննադատն 'ի լուսութիւն
դատապարտեց , Այս բանաստեղծը Ֆրանսիոյ թա-
տերական արուեստին իսկական հասախնէ :

(4) Տէս թիւ 9 :

(1) Ժան Ֆրիտասիր Կոդչէգ , 1700 ին ծնաւ
և 1766 ին մեռաւ , օտորին բանաստեղծութիւն-
ներ հրատարակեց :

ասած և Նէօպէր հռչակուող գուստ-
նուհւոյն օժանդակու թեամբ զայն յաղ-
թանակաւ անհետացուցած լինելուն
համար, գերմանական գրականու-
թեան վերանորոգչի տիտղոսով զար-
դարուեցաւ:

Մտեղե խորհրդականն իւր ծաղրա-
լից կատակերգութեան վերոյ գրած
գովեստին մէջ կը գտէ, « Խեղճ Ար-
լըգէն, խեղճ Արլըգէն, Աստուած հո-
գիդ լուսաւորէ, որովհետեւ դու մէն
միայնակ աւելի հանճար ունէիր քան
թէ Կողզէդ և իւր կլինը և ներկոյ, ան-
ցեալ ու ապառնի արական ու իգական
բոլոր գիտունները . . . »:

Նախ Կեսներ⁽¹⁾ և ապա Էլիաս Շը-
լէկէլ, Գրունէք⁽²⁾ և Վայս փորձեցին ի-
րենց բուն երկասիրութիւնները ֆրան-
սական հանդերձներով զարդարել:
Այս գործոյ մի քանին բաւականա-
չափ լուս կը նկարագրեն Գերմանացւոց
բարբը և այս հեղինակները պատուոյ
արժանի պիտի լինէին, եթէ ստրկա-
կան նմանողութեան սխալ ճանապարհ-
հը բանալով՝ բոլոր ինքնագիւտ սեպ-
հականութիւնները սպանելու յան-
ցանքը չը գործէին: « Արովհետեւ, ըստ
արդարացի դիտողութեան Կիյոմ
Շըլէկէլ քննադատի, արդէն ինքնին
անձուկ ձեւ մը կարող է իւր սեպհա-
կան գեղեցկութիւնն ու նկարագիրն
ունենալ, երբ ազգային ճաշակի ազ-
դեցութեան տիպը կրէ, բայց երբ
սուր երկրի մը ազդեցութեան են-
թարկի, այն ժամանակ իրիստ սեղմեալ
ոյատատի մը կը նմանի, որ բոլոր բնա-

կան շարժումները կը խափանէ »:

Ահա այսպէս ամեն տեսակ ֆրան-
սական դուտներգութիւններ, Հոլ-
պերկի⁽¹⁾ դանիական կատակերգու-
թիւններն և յետ ժամանակաց Կոլտո-
նի⁽²⁾ իտալական կատակերգութիւն-
ները ամենքն ալ Գերմաներէնի յոռի
կերպով թարգմանուած, քանի մը
ալիսազուր տուարածական վէպեր եւ
տկար նմանողութիւններ, որք իրենց
ծագման գրոշմը կը կրեն, գերմանա-
նական տեսարանի ցանկը կը կաղմէին,
երբ վերջապէս յերեւան եկան յաջոր-
դաբար Լեսսէնի և Կեօթէ⁽³⁾ և թատ-
րոնը իւր խորհին թմրութենէն սթա-
փեցաւ:

Լեսսէնի առաջին անգամ 'ի կրկէս
մտաւ, որոյ առաջին գործերը իւր ապ-
րած ժամանակին ազդեցութեան են-
թակայ լինելով՝ գրեթէ ամենքն եւս
աննշան էին և այն բարձր իմացակա-
նութիւնը չ'էին արտափայլեր, որոյ
այնչափ փորձերը տուաւ յետոյ 1755ին
Սառա Սամբառն շինական ողբերգութիւ-
նը յօրինեց. այս սակաւիմաստ և ու-
ղորմելի գործը դարագլուխ մ' եղաւ,
վասն զի մինչեւ այն ժամանակ տես-
նուածներէն լաւագոյնն էր: Բայց
անմիջապէս Հալլէի, Գլոբտոօքի և Վի-

(1) Լուի, Պարոն տը Հելլէրի, ծնաւ 'ի Պեր-
ժէն Նորվեկիոյ 1684 ին և մեռաւ 1754 ին, ար-
դի Գանիացւոց թատրոնի և գրականութեան հի-
մադրին է:

(2) Շարլ Կոլտոնի Նշանաւոր Խաղացի կատա-
կերգակը, ծնաւ 'ի Վենետիկ 1707 ին եւ մեռաւ
'ի Փարիզ 1792 ին:

(3) Կեօթէ, Գերմանացի հռչակաւոր գրագէտը
ծնաւ 1749 ին եւ մեռաւ 1852 ին, բաղմաթիւ
Նշանաւոր թատրերգութիւններ գրեց եւ յոգնա-
թիւ յարգի բանաստեղծութիւններ, նա մանա-
ւանդ ծանօթ է իւր Վէրլէր վէպով: Նա թողած
է նաեւ քննադատութեան և գեղարուեստից վե-
րայ, բնագաղափարութեան և բնագիտութեան վերայ
գրուած կարեւոր գործեր:

(1) Սողոմոն Կեսներ, Գերմանացի բանաստեղ-
ծը, ծնաւ 'ի Յոլերին 1750 Ապր. 1 ին և մեռաւ
1787 Մայիս 2 ին, Սորա բանաստեղծութիւնները
ողջին եւրոպիոյ ծանօթ են:

(2) Ժ. Ֆրէտերիկ Գրունէք, Գեր-
մանացի բանաստեղծը ծնաւ Եմսերին 1751 ին և
մեռաւ 1786 ին:

էլանի (1) օրինակներէն իրախուսեցաւ , Վիէլանի , որ լաւ ճաշակի տւան դապահն էր եւ գերմանական լաւ գրականութեան հայրը : Նա Հալպոլի Բաթրաֆրոմիան շախմատի մէջ գրեթէ յանդուգն ուժգնութեամբ նոյն ժամանակի ընդհանրապէս ընդունուած կարծեաց դէմ յարձակեցաւ , եւ իւր մտաց բարձրութեամբ յաղթական ելաւ նոյն պատերազմէն , զոր յարատեւութեամբ և յամառութեամբ օտար գրականութեան նմանողներուն հետ սկսած էր : Անիջապէս տեսարանէն անհետ եղան Ֆրանսական ողբերգութեանց յոռի թարգմանութիւնները եւ գերմանական համանման թատերգութիւնները , 'ի վերջոյ պատուերին օրինակն յաւելով՝ 1767 ին Միննս քաղաքէն գլխից եւ սակաւ ժամանակէն Էփրուրտին : Մի նոյն ժամանակ Ալօթէն յերեւան եկաւ , որ իւր Ալօթ քաղաքէն 'ի ձեռին բարձրաձայն բողբոջ այն բռնաղբոսիկ քմածին կանոնաց դէմ , որոյ թատերական արուեստը ենթարկել ուզուած էր :

Ահաւասիկ Շիլլերի նախորդները , և արդարեւ վերջի երկուքին նախորդի տխուրոսն կրնամք ուսուցչի փառաւոր տխուրոսն եւս յարել . սակայն չը կարծուի թէ Լեսսէնկն ու Ալօթէն՝ Շիլլերի դասակցել կուզէին իբր թատերագիր բանաստեղծներ , քան լիցի , Ֆրէտերիք Շիլլեր Գերմանիոյ ունեցած առաջին , ամենէն մեծ և միակ թատերագիր բանաստեղծն է : Լեսսէնկ և

Ալօթէ իւր ուսուցիչներն են , ոչ թէ իբր մէ յառաջ գլուխ գործոյնը յօրինած , այլ զայնս յօրինելու կարելիութիւնը ցոյց տուած լինելուն համար : Լեսսէնկ Շիլլերէն գրեթէ յիսուն տարի յառաջ ծնանելով՝ թերեւս իւր բովանդակ թատերագրական հանճարով իւր դարուն վրիպանքէն անմասն չբմնաց . գրականական ազատութենէն օգուտ քաղելու և իւր հոյակապ նախորդաց տարած յաղթութեան պատկրն ընդունելու ժամանակն հասած էր :

Լեսսէնկ թէեւ իրատ իրաւացի քննադատ մ'էր և իւր նուրբ ու գլխաւոր հանճարին՝ մեծ կորովութիւն մը և ընտիր դատողութիւն մը կը միացընէր , բայց իբր թատերագիր բանաստեղծ՝ ստորին էր : Իւր բոլոր գործերը անզօր են , երեւակայութենէ , աւելնէ և եռանդէ զուրկ . միով բանիւ Լեսսէնկ բանաստեղծ չ'էր , Ինքն իսկ անգիտակ չ'էր այսմ , ուստի յատկապէս Տիտուօի (1) դրութիւնն ընդունած էր , պնդելով թէ տրամախօսութիւնը , ինչպէս նաեւ գուսաներգութեան միւս ճիւղերը պէտք է ըստ ամենայնի բընութենէն ընդօրինակուած լինին իբր թէ գուսաներգութեան մէջ իրական նութեան ճիշդ նմանողութիւն մ'ընդունելի և նոյն իսկ կարելի լինէր : Ալօթէ , որ Լեսսէնկէն աւելի բարձր հանճարի տէր էր , տրամախօսութեան մէջ բնականութեան սկզբունքը աւելի համարձակութեամբ ընդունեց , բայց ոչ մի և նոյն պատճառաւ , մերժելով ազգայնութիւնը և հոյակապ զարդերը՝ իւր արտայայտութեանց մէջ և ոչ մի բանաստեղծական դարձուած չընդուն

(1) Քրիստափոր Մարգէն Վիէլան , Գերմանացի հաշակաւոր բանաստեղծ , որ Գերմանիոյ Վոլթեա կոչեցաւ իւր յոգնածիւ և բաղձադիմի գրութեանց պատճառաւ : Իւր գործերն են ըստ մեծի մասին բանաստեղծութիւններ , վէպեր և առասպելներ , թատերգութիւններ , քննադատութեան նշխարներ , իմաստասիրական խառնուրդներ և թարգմանութիւններ :

(1) Տիտուօ , ութնտասներորդ դարու իմաստասիրութեան ամենէն յանդուգն և ամենէն եռանդուն գիտնականներէն մին , ծնաւ 'ի Լանկրէ 1715 ին և մեռաւ 1785 ին : Տիտուօ համայնագետ բառարանը շարագրողաց զուրկն է :

նեց, բայց երբէք բանաստեղծութիւնը չը մերժեց, այլ ընդհակառակը զայն ամեն ուրեք լիարուսն կը սփռէ: Արդարեւ չըկայ ոչինչ աւելի բանաստեղծական քան հեռաւոր դարու մը պարզութեան լեզուն, որ Կէօց սը Պէրլէհօլիէնի մէջ կը տեսնուի. չըկայ ոչինչ աւելի բանաստեղծական և սրտագրաւ քան ՚ի նա համառօտակի բացատրուած գերմանական նախկին սէրը: Ահաւասիկ այս հանճարեղ մարդը Շիլլէր իրեն նախատիպ ընտրեց, այս գուսանական բանաստեղծը, զոր օր մը պիտի գերազանցէր:

Կէօթէ անդ զկայ առաւ. իւր ամենախտարեալ գործերը Կէօց սը Պէրլէհօլիէնէն մինչեւ Ֆոց եւ Էկմանտի կոմսը, միմիայն գուսանական փորձեր են, որք հիասքանչ տեսարաններ կը բովանդակեն, բայց ոչ երբէք լիովին պարզուած և մինչ ՚ի վախճան մղուած գործ մը: Ըստ որում Կէօթէի նպատակը թատերական գուսաներգութիւն մը յորինել չ'էր, այլ իւր հանճարն ՚ի հանդէս ածել և իւր ապրած դարուն մէջ կենաց նոր սկզբունքներ մուծանել: Այս բանիս համար իրեն ամեն ձեւ լաւ էր. եթէ գուսանական ձեւը նախապատիւ համարած կը թըլի, սորա պատճառն այն է, որ կուզէ իւր հանճարին ամեն տեսակի յարմարին ցուցնել, բայց կ'արհամարհէր անոնցմէ մին ընդունիլ:

Ահա Գերմանական թատրոնն այս վիճակն ունէր, երբ Շիլլէր իւր առաջին Ա-աղայ երկասիրութիւնն ՚ի լոյս ընծայեց: Անհնարին է սորա հասարակութեան վերայ ըրած նորանշան տղաւորութիւնն նկարագրել: Երեւակայեցէք ժուժկալ և ուժեղ մարդ մը, որ իւր բոլոր կենաց մէջ անհամ ըմպելի մը խմած լինի եւ որոյ առաջին անգամ Շամբանեայի գինի տրուի,

անշուշտ հեշտութեամբ կը գինն հարի եւ եթէ երկրորդ օրը իրեն թողուի ընտրութիւն ընել իւր ըմպելոյն եւ շամբանեային մէջ, անտարակոյս վերջինը պիտի ընտրէ: Արդ գերմանական հասարակութիւնը իւր բոլոր կենաց մէջ ամենաանհամ ըմպելիէն աւելի անհամ գուսաներգութիւններով յափառացած էր, երբ իրեն յանկարծ բոցավառ երեակոյտութեան և իմաստաղեղ գործ մը ընծայուեցաւ. նա առաջին անգամ տեսաւ կենաց թատեր իւր առջեւ պարզուիլը. փոխանակ զգայուն հատուածոյ՝ կենդանի և զօրեղ տրամախօսութիւն մը լսեց. փոխանակ արտասուելոյ տեսարանաց՝ զորաւոր, ահողգեցիկ եւ խանգաղատելի տեսարաններէ բռնադատեալ յուղեցաւ, իւր ահն ու գորովը կատարեալ էր. իւր աւիւնով Շարլ տը Մօրի սրտմտութեան հաղորդակից եղաւ մեծամեծաց եղբռանց դէմ, ընկերականութեան մոլութեան դէմ, ինքն իսկ կը տենչար այս անարգ և ապականեալ ընկերականութիւնն աղնուացնել եւ գործոյն զիւցաղնին նման աւաղակ լինել:

Արդարեւ այսպէս եղաւ Ա-աղայ առաջին ներկայացման արդիւնքը: Գերմանիոյ քանի մի տեղերուն մէջ ուսանողները մեծ մտադրութիւն դարձուցին այս բանիս և Շարլ տը Մօրի ընկերութեան նման ընկերութիւններ կազմեցին. կը հաստատեն թէ Ֆրիսլուրի և Պրիզլոյի մէջ քաղաքի գլուխաւոր երիտասարդաց մէկ դաղտնի ընկերութիւնն յերեւան եկաւ, որ ուրոշած էր անտառները քաշուիլ և կոտորիչ հրեշտակաց պաշտօն վարել: Առանց քննելու թէ այս կարծեցեալ դաւաճանութեանց մէջ չափազանցութիւն կայ, պիտի պատասխանեմք այն քննադատից, որք զՇիլլէր կը կշտամ

բեն թէ՛ Ի-ր անկէրէր Խաբերգո-թեան պարճառաւ Վարդէան ինչ ընկերականութիւնը անկարգո-թիւններով վերոյնս լինի, բայց սուրա պատճառը հեղինակը չէ, այլ նոյն ինքն ընկերականութիւնը, որոյ պէտք է վերագրել Թատերական ներկայացման մը հետեւող վերահաս անկարգութիւնները: Մէք այն Ֆրանսացի խիստ կենսագրին պիտի սրտատախանեմք, որ կը սխալի երբ կը պնդէ, « Թէ այս Խաբերգութեան նախագաղափարը քաղաքակրթութեան դէմ նախ խառնելք մ' է. վասն զի նորա նպատակն է մատնանիշ առնել ազնիւ և առաքինի հոգի մը, որ ընկերակալնութեան մէջ չը կարենալով տեղ մը գտնել, մեղապարտ ընկերութեան մը գիրքը կը դիմէ. վասն զի նորա նը պատակն է ընկերականութիւնը առաջակայ այրի մը դէմ յանդիման կացուցանել և բոլոր առաւելութիւններ վերջնայն տալ »:

Նախագաղափարը դժբաղդաբար ընկերականութեան մի մասին ամենաճշգրիտ ծրագիրն է, 187 դարու ինքնամարտ ապականեալ ազնուականութիւնն է: Ֆրանսուա տը Մօր երկտասարդ կոմսը տպականութեան եւ անարգութեան տիպն է, բայց այն Թագուն ապականութեան, որ օրինաց ապաստանելով անպատիժ կը մնար: Շարլ տը Մօր, թէեւ իւր եղբորմէն նուազ անառակ, խիստ հեռի է աշխարհէն, հոգի մը լինելէ. խիզախ երիտասարդ մ' է նա, յանդուգն ազատորդի մը, որ զինքն հակա մը կը կարծէ, այն ինչ թզուկ մ' է, որ անգործութիւն անառակութեան մէջ գահալիւծած է և այժմ յափրայեալ, յագեալ և իւր անարգութեան ամօթապարտ սխալանքն ազատօրէն քաւելու բաւակալնաչափ առաքինութիւն չունենալով իւր անառակութեան ընկերակիցներէն

կը ձգի եւ առաջակայեալ կը լինի. — Ուրեմն ընկերականութիւնը առաջակայ այրի մը դէմ յանդիման Դրո-ած լէ, այլ Թագուն մարտնչութիւնը յայտնի մարտնչութեան, Եթէ առաւելութիւնը վերջնայն սրտած է, այն է պատճառը, որ նուազ կեղծաւոր է: « Իցիւ. թէ, կը գոչէ մի և նոյն Խ կենսագիրը, սոյն գործողութիւնը անկարգ դարու մը մէջ անդի ունեւ յցած լինէր, այլ ոչ, նոյն խի մեր օրերուն մէջ, մեր ղգծն ընկերակալնութեան մէջ է, որ հեղինակը իւր երեւակայութեան ազդեցութեան հետեւելով՝ դրութեամբ մը (systematiquement) տղմի և արեան մէջ կը Խառնալի: Անդ կեղծիք և ապականութիւն կայ »:

Պէտք է մարդ ազնուապետական սաստիկ սէր տածէ իւր սրտին խորը, սրտէս զինացեալ դարու այս ապականեալ և բորոտ ազնուականութիւնը սոյն օրինակ պաշտպանէ: Անտարակոյս մեր օրերուն մէջ ոչ որ պիտի համարձակի 1782 ի ընկերական կարգաց և բարուց պաշտպան հանդիսանալ. այն կեղծիք և ապականութիւն կայ. բայց ոչ թէ հեղինակին երեւակայութեան մէջ. այլ զրական կենաց մէջ, աղատորդուց չըջանակաց մէջ, որք գեղերեսեալ և անուշահոտութիւններով օծուած տըղմի և գայռի մէջ կը թաւալէին...: Արդարեւ անդ կեղծիք և միանգամայն ապականութիւն կայ:

(Դարձանիւթ:)

ՊԱՏԱՍԽԱՆ

Մանգո-մէ պատուական լրագրոյ 3291 թուոյն մէջ Հրախայ ստորագրութեամբ և Տիգրանակերտէն դրուած մի նամակ տեսնուեցաւ, որ Արդիւն Ս. Աստուածածնի և Մակաբայեցւոյ